

Відгук

Отримано 27.04.2026
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.112
д. пед. н., проф. Петренко З.В.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.112
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Жанні ПЕТРОЧКО

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента, доцента
кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
Байдарової Ольги Олегівни на дисертаційне дослідження
Горобчук Людмили Леонідівни на тему: «Упровадження програм
сексуальної освіти підлітків неурядовими організаціями», представлене
на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності
231 «Соціальна робота» у галузі знань 23 «Соціальна робота»

Представлене до захисту дисертаційне дослідження є комплексною
науковою працею, присвяченою аналізу ролі громадського сектору у
формуванні відповідальної статевої поведінки молоді.

Аналіз представленого до захисту дисертаційного дослідження
Горобчук Людмили Леонідівни на тему «Упровадження програм
сексуальної освіти підлітків неурядовими організаціями» дозволяє зробити
узагальнені висновки щодо його актуальності, ступеня обґрунтованості
наукового апарату дослідження та основних наукових положень, висновків,
рекомендацій, достовірності отриманих результатів, наукової новизни,
теоретичної та практичної значущості.

1. Актуальність дисертаційної роботи. Для сучасної України
особливо актуальними є соціальні проблеми, пов'язані з гендерно
зумовленим фізичним і сексуальним насильством, торгівлею людьми,
порушенням сексуальних і репродуктивних прав, а також поширенням
гендерних стереотипів. Одним із ефективних шляхів протидії цим викликам
є впровадження комплексної сексуальної освіти, що охоплює не лише
медико-біологічні аспекти, а й психологічні та соціально-психологічні
питання, зокрема формування особистісних кордонів, прийняття себе та
власного тіла, особисті навички захисту від сексуальних зловживань тощо.

Сучасні дослідження засвідчують підвищену вразливість дітей і
підлітків до шкідливого інтернет-контенту, пов'язаного із сексуальністю та
сексуальною поведінкою, а також зростання ризиків сексуального

насильства й експлуатації в онлайн-середовищі. Відсутність належно організованої сексуальної освіти у підлітковому віці може призводити до викривлення уявлень про сексуальність, формування психологічних комплексів, неготовності протидіяти насильству та навіть до проявів сексуальної агресії.

В умовах повномасштабної війни в Україні загострилися проблеми сексуальних домагань, об'єктивації, дискримінації, сексизму, а також сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Водночас такі випадки або набувають широкого розголосу в медіа, або залишаються замовчуваними постраждалими. Низький рівень обізнаності батьків у питаннях сексуальної освіти та недостатня підготовленість педагогів до її впровадження зумовлюють дефіцит знань, цінностей і навичок у підлітків.

У цьому контексті особливої ваги набувають питання сексуальної безпеки, застосування травма-інформованого підходу у формуванні уявлень молоді про сексуальний розвиток, а також ставлення до постраждалих від сексуального насильства. Важливим ресурсом подолання прогалів у сексуальній освіті є просвітницька діяльність неурядових організацій (далі – НУО). Водночас актуалізується потреба у наукових дослідженнях ефективності впровадження профілактичних програм сексуальної освіти для підлітків та розробленні інструментів оцінювання їх результативності в діяльності таких організацій.

Отже, окреслені виклики зумовлюють потребу у пошуку науково обгрунтованих рішень, спрямованих на зниження відповідних ризиків для підлітків та підвищення ефективності програм з сексуальної освіти, що визначає високу актуальність рецензованого дослідження як у науковому, так і в практичному вимірах.

2. Ступінь обгрунтованості наукових положень, рекомендацій та висновків, сформульованих у дисертації. Обгрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, загалом є високою та забезпечується цілісною, логічно вибудованою методологічною стратегією дослідження. Науковий апарат роботи характеризується внутрішньою узгодженістю, що дозволяє чітко простежити послідовність етапів наукового пошуку – від постановки проблеми до формулювання висновків і практичних рекомендацій.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять комплексний, міждисциплінарний і системний підходи, що є адекватними предмету дослідження та забезпечують багатовимірний аналіз процесу впровадження програм сексуальної освіти підлітків у єдності його змістових, організаційних і соціально-психологічних компонентів.

Визначені принципи наукового дослідження та окреслена науково-теоретична база відповідають сучасному рівню розвитку соціальної роботи та спираються на міжнародні стандарти у сфері сексуальної освіти.

Досягнення мети та реалізація завдань забезпечені використанням комплексу взаємодоповнювальних методів – теоретичних, емпіричних і статистичних, що підвищує достовірність отриманих результатів. Емпіричне дослідження, побудоване на засадах змішаної методології, є методично обґрунтованим і репрезентативним. Воно охоплює контент-аналіз програм сексуальної освіти, анкетне опитування респондентів (n=326) та фокус-групове дослідження із залученням експертів (n=13), що дозволило забезпечити триангуляцію даних і підвищити валідність результатів.

Контент-аналіз реалізовано у якісному, кількісному та порівняльному вимірах, із включенням різнотипних джерел (описи освітніх програм, методичні матеріали, інформаційні матеріали для учасників, звіти, інформаційні ресурси провайдерів освітніх програм), що розширює емпіричну базу. Використання багатоступеневої вибірки в опитуванні та цілеспрямованого добору експертів у фокус-групі є методично виправданим і відповідає завданням дослідження. Оцінювання ефективності програм за когнітивним, мотиваційним і поведінковим критеріями є логічно обґрунтованим і узгоджується з теоретичною моделлю дослідження. Водночас викликає питання ступінь валідності інструментарію вимірювання, зокрема – наскільки чітко операціоналізовані показники кожного критерію та чи забезпечено їх психометричну перевірку. Застосування методів математичної статистики (зокрема критерію Манна-Вітні) для перевірки гіпотез додатково підсилює наукову обґрунтованість отриманих висновків.

Наукові положення, висновки та рекомендації є логічно пов'язаними з результатами дослідження, мають достатній рівень доказовості та практичну спрямованість. Запропоновані рекомендації можуть бути використані в діяльності НУО, закладів освіти та органів місцевого самоврядування.

3. Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Достовірність результатів дисертаційного дослідження забезпечується використанням теоретично обґрунтованої методологічної бази, поєднанням якісних і кількісних методів дослідження, а також застосуванням методів математичної статистики для перевірки отриманих даних. Використання змішаного підходу, що включає контент-аналіз, анкетне опитування та фокус-групове дослідження, сприяє підвищенню валідності результатів за

рахунок їх взаємного підтвердження. Емпіричні результати мають статистичне підтвердження та демонструють наявність значущих відмінностей між групами респондентів, які брали та не брали участі у програмах сексуальної освіти (зокрема за показниками знань, установок і самооцінки поведінкових навичок), що свідчить про обґрунтованість висновків щодо позитивного впливу таких програм. Використання інтегрального показника дозволяє комплексно оцінити сформованість готовності молоді до відповідальної сексуальної поведінки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації:

- вперше обґрунтовано та емпірично підтверджено відтермінований вплив програм сексуальної освіти підлітків;
- розроблено та апробовано інтегральний показник готовності молоді до відповідальної сексуальної поведінки як комплексний інструмент оцінювання ефективності освітніх програм;
- систематизовано програми сексуальної освіти підлітків, що реалізуються неурядовими організаціями, за змістовими характеристиками та визначено механізми їх упровадження (організаційно-інституційний, змістово-методичний, ресурсно-кадровий, соціально-просвітницький);
- уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження та розкрито сутність ключових понять, що розширює теоретичні засади сексуальної освіти як міждисциплінарного феномену;
- дістали подальшого розвитку підходи до оцінювання ефективності програм сексуальної освіти на основі поєднання міжнародних моделей (Кіркпатріка, Кауфмана, логіко-структурного підходу).

Разом із тим, окремі аспекти достовірності могли б бути додатково посилені. Зокрема, доцільним видається більш детальне обґрунтування валідності та надійності розробленого інструментарію, а також розширення емпіричної бази дослідження, що дозволило б підвищити рівень узагальнення отриманих результатів.

У цілому, отримані результати характеризуються науковою новизною, теоретичною значущістю та практичною цінністю, а їх достовірність є достатньою для формулювання обґрунтованих висновків і рекомендацій.

4. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8-ми наукових публікаціях, а саме: у 4-х статтях (з них 1 у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, та у 4-х

наукових публікаціях (з них 1 у співавторстві), у яких додатково висвітлено результати дисертації. У фахових статтях дослідниці:

- представлено аналіз змісту роботи недержавних організацій України, що працюють у сфері покращення сексуального здоров'я підлітків;

- на основі аналізу проведених досліджень, які стосуються сексуального насильства над дітьми та сексуальної освіти, розкрито сутність сексуального насильства над дітьми, схарактеризовані причини виникнення цього явища і його вплив на дитину;

- розкрито основні виклики впровадження комплексної сексуальної освіти підлітків у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, як-от: обмеження ресурсів, психологічні травми підлітків, недостатню підготовку педагогів і знижену пріоритетність теми у суспільному дискурсі, – та окреслено роль НУО у сфері захисту прав підлітків і молоді на доступ до інформації та медичних послуг у сфері сексуального здоров'я;

- наведено результати здійсненого дослідницею теоретичного аналізу діяльності НУО, що працюють у сфері профілактики та збереження сексуального здоров'я підлітків, за результатами якого визначено напрями й методи їхньої роботи.

Опубліковані статті розкривають результати проведеного дисертаційного дослідження, передусім у частині теоретичного дослідження, а також аналізу програм сексуальної освіти підлітків, що реалізуються НУО в Україні, в той час як відображенню результатів емпіричного дослідження у частині опитування учасників програм сексуальної освіти підлітків та фокус-групового обговорення фахівцями для оцінювання відтермінованого впливу програм сексуальної освіти підлітків НУО приділено недостатньо уваги.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація є завершеним, самостійним науковим дослідженням, у якому комплексно розкрито теоретичні та практичні аспекти впровадження програм сексуальної освіти підлітків НУО. Зміст роботи характеризується логічною структурованістю, внутрішньою узгодженістю розділів і послідовністю викладу матеріалу. Поставлені мета і завдання досягнуті, отримані результати належним чином обґрунтовані та відображені у висновках. Текст дисертації складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (222 позиції, з-поміж яких 60 – іноземними мовами), 3 додатків (на

14-ти сторінках). Праця містить 10 таблиць та 10 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, із них основного тексту – 210 сторінок.

У «Вступі» обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічну основу, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Структура вступу відповідає встановленим вимогам, логіка постановки проблеми є переконливою.

У першому розділі здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз сексуальної освіти як міждисциплінарного феномену, узагальнено основні наукові підходи та уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Розділ має високий рівень теоретичної опрацьованості (зокрема, сильною стороною дослідження є міждисциплінарність теоретичного аналізу) та створює належне підґрунтя для подальшого дослідження. Дослідницею сформульовано авторські визначення, відповідно до яких сексуальна освіта трактується як комплексний процес формування знань, цінностей і життєвих навичок відповідальної поведінки, та запропоновано модель сексуальної освіти, що розкриває послідовний взаємозв'язок між цілями, освітніми заходами, безпосередніми результатами та довготривалими наслідками (рис. 1.1).

У другому розділі проаналізовано міжнародний і вітчизняний досвід упровадження програм сексуальної освіти підлітків, систематизовано їх зміст і визначено механізми реалізації. До безумовних переваг розділу належать структурований аналіз досвіду впровадження програм сексуальної освіти міжнародних та вітчизняних НУО (табл. 2.3, 2.4) і виокремлення механізмів їх упровадження, що має практичну цінність. Обґрунтовано критерії та інструментарій оцінювання ефективності програм. Розділ відзначається прикладною спрямованістю та логічним переходом від теорії до емпіричного дослідження.

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження, здійснено їх аналіз та інтерпретацію, доведено ефективність програм сексуальної освіти та їх відтермінований вплив. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення їх упровадження. Розділ має завершений характер і підтверджує досягнення мети дослідження. Водночас доцільним було б більш розгорнуто представити процедури перевірки валідності застосованого інструментарію.

«Загальні висновки» відображають основні результати дослідження, є логічно узагальненими та відповідають поставленим завданням.

У «Додатках» досить повно представлено використаний дослідницький інструментарій (анкета та гайд фокус-групи), водночас, з

метою посилення наукової та практичної цінності дисертації, доцільним видається розширення змісту додатків. Зокрема, варто було б більш повно представити деталізовані результати емпіричного дослідження (таблиці первинних даних, розширені статистичні показники, приклади обробки даних). Це сприяло б підвищенню прозорості дослідження, можливості перевірки отриманих результатів та відтворюваності дослідницької процедури. Крім того, доцільним є включення прикладів програм або навчальних матеріалів, що аналізувалися, а також даних триангуляції результатів, отриманих у межах різних методів дослідження.

6. Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в їх високому рівні прикладної спрямованості та підтверджується впровадженням у діяльність установ і організацій соціальної сфери.

Розроблена методологія оцінювання дієвості програм сексуальної освіти становить науково обґрунтований інструментарій, який може бути використаний для здійснення моніторингу, оцінювання та підвищення ефективності програм сексуальної освіти підлітків. Її універсальний характер дозволяє адаптувати інструментарій до різних типів програм та організаційного контексту діяльності НУО, а також застосовувати у подальших наукових дослідженнях.

Дослідження обґрунтовує важливість партнерства між державою, школами та НУО, пропонуючи механізми об'єднання ресурсів для кращого результату. На основі теоретичного аналізу, узагальнення міжнародного і вітчизняного досвіду та результатів емпіричного дослідження розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення реалізації програм сексуальної освіти підлітків у діяльності НУО. Запропоновані рекомендації спрямовані на підвищення якості програм, удосконалення їх змісту, форм і методів роботи, а також посилення міжсекторальної взаємодії між освітніми, соціальними та медичними інституціями.

Результати дослідження впроваджено в діяльність установ і організацій, що надають соціальні та освітні послуги, зокрема центрів надання соціальних послуг, громадських і благодійних організацій, що підтверджується відповідними довідками про впровадження. Матеріали дослідження можуть також використовуватись в освітньому процесі закладів вищої освіти при підготовці майбутніх соціальних працівників, зокрема у викладанні дисциплін, пов'язаних із соціальною профілактикою, сексуальною освітою та роботою з підлітками.

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження за його актуальність,

наукову новизну та практичну значущість, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Попри заявлену цілісність методологічної стратегії та використання комплексного, міждисциплінарного і системного підходів (с. 22–23), обґрунтування їх вибору є недостатньо чітким, оскільки представлений у першому розділі аналіз теоретичних підходів до впровадження сексуальної освіти містить дещо відмінний та ширший їхній перелік, відтак присутні певні суперечності (до прикладу: на с. 134–135 вказано, що в основі дисертаційного дослідження «лежить поєднання комплексного, міждисциплінарного, соціокультурного, гендерного, когнітивно-поведінкового підходів», а у «Висновках до третього розділу» на с. 203 зазначено, що «Методологія дослідження ґрунтується на системному, компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах...»). Реалізація окреслених як методологічна основа дослідження підходів на рівні конкретних дослідницьких процедур подекуди має узагальнений характер. Зокрема, доцільним було б більш чітко розкрити механізми інтеграції якісних і кількісних даних у межах змішаної методології.

2. Опис вибірки та критеріїв її формування доцільно було б зробити більш чітким і виразним, включивши це як окремий елемент методології дослідження у «Вступ» та у розділ, присвячений організації та методиці емпіричного дослідження впровадження програм сексуальної освіти підлітків НУО (вибірка документів, що підлягали аналізу; вибірка учасників опитування; вибірка учасників фокус-групи). Контент-аналіз здійснено на основі 7 програм сексуальної освіти, що, хоча й дозволяє окреслити основні тенденції, однак дещо звужує можливості узагальнення результатів і потребує обережності в інтерпретації висновків. Розміри вибірових підгруп учасників дослідження суттєво різняться: брали участь у програмах сексуальної освіти НУО в підлітковому віці 88 опитаних (27 %), не брали – 238 (73 %).

3. Розроблений авторкою інструментарій оцінювання (анкета, система критеріїв, інтегральний показник) є безперечно цінним, проте у роботі недостатньо детально представлено процедури перевірки його валідності та надійності. З метою підвищення наукової достовірності та відтворюваності результатів доцільним є подальше вдосконалення інструментарію дослідження, зокрема через більш детальну перевірку його психометричних характеристик. Йдеться про забезпечення валідності (змістової, конструктивної) та надійності (внутрішньої узгодженості) розроблених шкал і показників, у тому числі запропонованого інтегрального показника готовності до відповідальної сексуальної поведінки. Когнітивний,

мотиваційний і поведінковий критерії оцінювання ефективності програм є теоретично обґрунтованими, однак більш детальне розкриття показників і шкал вимірювання з чітким позначенням питань, які відносяться до відповідних шкал, дозволило б підвищити зрозумілість сприйняття інструментарію оцінювання і прозорість інтерпретації результатів.

4. Доцільним видається приділення більшій увазі авторкою дослідження опису застосування методів математичної статистики за критеріями дійовості програм сексуальної освіти залежно від участі у програмах сексуальної освіти НУО. У роботі вказано на використання критерію Манна-Вітні (с. 23, с. 187–178, с. 208), також у «Загальних висновках» викладено опис виявлених статистично значущих відмінностей між респондентами, які брали участь у програмах сексуальної освіти, та тими, хто не мав такого досвіду, із зазначенням показників значущості, проте в основному тексті роботи ці результати перевірки не описано (с. 208–209). Відтак доцільним було б розширити пояснення вибору саме цих методів та представлення обрахунків застосування методів математичної статистики (зокрема, звіт про результати U-статистики Манна-Вітні зазвичай включає в себе зведення даних, включаючи таку інформацію, як розмір вибірки і сума рангів, та отриману статистику і значення р).

5. Положення про відтермінований вплив програм сексуальної освіти є цікавим і науково значущим, однак його емпіричне підтвердження в межах дослідження має опосередкований характер. Дослідниця зазначає, що опитування проводилось через 4-6 років після впровадження програм та визнає, що складно однозначно визначити, якою мірою зміни у відповідях респондентів зумовлені саме програмою сексуальної освіти, а не іншими впливами (с. 169). Враховуючи й інші обмеження дослідження, які дисертантка визнає, зокрема брак у НУО фінансів та фахівців для проведення глибокого моніторингу власних програм, а також наявність соціокультурного опору (проблема табуованості теми та упередженості респондентів), це відкриває перспективи для подальших лонгітюдних досліджень з детальнішою операціоналізацією критеріїв оцінювання та глибшим вивченням змін на поведінковому рівні (у проведеному дослідженні він включає лише один показник – самооцінку навичок).

6. Посилити роботу також варто було б шляхом більшого систематизованого представлення результатів аналізу даних дослідження, які авторка викладає переважно розгорнуто в описовому стилі, що ускладнює сприйняття результатів наукового пошуку. Присутні певні текстові недопрацювання, наприклад, на с. 165–166 зазначено: «В таблиці

узагальнено інформацію щодо загальної характеристики, концептуальних моделей програм сексуальної освіти, зроблено акцент на ключових темах і які дисципліни були задіяні в розробці цих програм», однак посилання на відповідну таблицю відсутнє. Частина запропонованих рекомендацій має універсальний характер і могла б бути більш диференційованою залежно від типів програм, цільових груп або організаційного контексту діяльності НУО.

8. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Висловлені зауваження та дискусійні положення не знижують цінності дисертаційного дослідження Л. Л. Горобчук, теоретичної та практичної вагомості отриманих дослідницею результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Вони стосуються переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків та можуть сприяти майбутньому науковому розвитку авторки.

9 Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Узагальнений аналіз дисертації Л. Л. Горобчук, а також кількісний і якісний аналіз наукових публікацій за її темою дають підстави стверджувати, що дисертація є самостійною та завершеною науковою працею. Публікації авторки відображають основні результати дослідження, зокрема його теоретико-методологічні засади, елементи наукової новизни та прикладну значущість отриманих результатів.

У роботі належним чином оформлено посилання на використані джерела у випадках запозичення ідей, положень, результатів досліджень чи даних інших авторів, що відповідає етичним і правовим нормам. Вимоги законодавства щодо дотримання авторського права повністю виконано. У процесі рецензування не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікації або інших порушень академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійність виконання дослідження.

Таким чином, представлена на захист дисертаційна робота Горобчук Людмили Леонідівни «Упровадження програм сексуальної освіти підлітків неурядовими організаціями» за новизною постановки досліджуваної теми, актуальністю, теоретичним і практичним значенням та дотриманням вимог академічної доброчесності поглиблює наявні знання соціальної роботи як науки і практики у напрямі сексуальної освіти та підготовки підлітків до дорослого життя. За змістом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 зі змінами та доповненнями та постанові

Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» зі змінами та доповненнями, що дає підстави для присудження Горобчук Людмилі Леонідівні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота»).

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної реабілітації
та соціальної педагогіки
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
«19» квітня 2026 року

Ольга БАЙДАРОВА

ПІДПИС
ВЧЕНОЇ РАДИ
КАРАУЛ
20.04.2026

